

Alevilerin İç-grup Yanlılığında Kimlikle Özdeşleşme ve Toplumsal Belleğin Rolü

M. Fatih Bükün

Banu Cingöz-Ulu

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de yaşayan Alevi toplumunun sosyal kimlikleri ile iç-grup yanlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu ilişkide toplumsal belleğin aracı rolü de ayrıca araştırılmıştır. Toplumsal bellek, Alevi tarihinden seçilmiş belirli örnek olaylara yönelik bilişsel, duygusal ve değerlendirmeci boyutlar aracılığıyla ele alınmıştır. Buna yönelik olarak Alevilerin geçmişte yaşadığı olumlu (1925 yılında kapatılan Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının 1964 yılında yeniden açılması) ve olumsuz (1993 yılındaki Madımak Olayı) birer olay seçilmiştir. Çalışmanın örneklemini Tunceli, Ankara ve Şanlıurfa gibi Türkiye’nin farklı şehirlerinde yaşayan 348 Alevi’den oluşmaktadır. Sonuçlar, toplumsal bellek bileşenlerinin Alevi kimliğiyle özdeşleşme ile iç-grup yanlılığı arasındaki aracı rolünün olumlu ve olumsuz olaya göre farklılaştığını göstermektedir. Madımak olayı çerçevesinde Alevilikle özdeşleşme ve iç-grup yanlılığı arasındaki ilişkide toplumsal belleğin bilişsel bileşeni aracılık etmekteyken; Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması söz konusu olduğunda duygusal bileşen ön plana çıkmaktadır. Yani, Madımak Olayı hakkında sık sık konuşan Aleviler, kendi gruplarını Sünnilere göre daha olumlu görmektedirler. Ayrıca, Alevi kimliği ile kuvvetle özdeşleşen kişiler, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılmasıyla ilgili olarak olumlu duygular ifade etmekte ve toplumsal belleğin duygusal boyutu aracılığıyla da dolaylı olarak kendi iç-gruplarını görece daha olumlu değerlendirmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal bellek, sosyal kimlik, iç-grup yanlılığı, Aleviler

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between social identity and in-group bias in the Alevi community in Turkey. In doing this, the mediatory role of collective memory is also investigated. In examining collective memory, one positive event (the re-opening of Haji Bektash Veli Dervish Lodge in 1964 which was closed in 1925) and one negative event (Madımak Massacre in Sivas in 1993) that Alevis had lived through in the past were selected. The cognitive, affective, and evaluative aspects of collective memory regarding these two events were measured. The sample consists of 348 Alevis from around Turkey residing in Tunceli, Ankara, and Şanlıurfa. The results indicated that different aspect of collective memory played different mediating roles between the strength of Alevi identification and in-group bias regarding the positive and negative events. The result is that while the cognitive component of collective memory of Madımak event played a mediator role between the strength of identification and in-group bias, it showed no such effects in the context of the re-opening of the Haji Bektash Veli dervish lodge. Besides, affective aspect of the collective memory of the re-opening of the Haji Bektash Veli dervish lodge played a mediator role between the strength of identification and in-group bias, but Madımak event did not show. That is, the participants who frequently talked about the Madımak event are likely to express positivity their in-group compared to Sunnis. In addition, participants who strongly identify with Alevi identity express more positive emotions regarding the re-opening of the dervish lodge and through this affective aspect of their collective memory, they tend to favor their in-group to a greater extent.

Key words: Collective memory, social identity, in-group bias, Alevis

Sosyal kimlikler bireylere birer sosyal gruba ait oldukları mesajını iletir ve bu sosyal gruplara yönelik aidiyetimizi, gruba karşı hissettiğimiz duyguları ve yüklediğimiz anlamları kapsar (Tajfel, 1978). Sosyal kimlikler, bireyin kim olduğunu tanımlamasına ve bu kimliğin birey için neyi gerektirdiğine ilişkin ipuçları da sunar (Hogg ve Vaughan, 2007). Aynı zamanda kendini ve grubunu farklı ve olumlu görmek de bir amaç olduğundan, bireyler ait oldukları gruplara diğer gruplara göre daha çok olumluluk atfederler (Brewer, 1979; Hewstone, Rubin ve Willis, 2002). Örneğin, bu çalışmanın öznesi olan Alevi sosyal kategorisinin üyesi olan bir birey hem kendini bu kimliğe ait biri olarak tanımlar hem de bir Alevi olarak nasıl davranması, düşünmesi ve hareket etmesi gerektiğine dair normları referans alabileceği bir çerçeveye sahip olur. Bu noktadan hareketle Alevi kimliğini benimseyen bireyler, hem inanç boyutunda Aleviliğe ait bilgileri öğrenirler ve hem de tarihsel ve kültürel olarak Alevilerin yaşadıklarını öğrenmeye çalışırlar.

Bu çalışmanın bağlamını oluşturan Türkiye'deki Aleviler, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında özellikle 20. yüzyılda pek çok trajik olay yaşamışlardır ve bu olayların birçoğu acı ve ölümlerle sonuçlanmıştır (Van Bruinessen, 1996). Gruplar arasında geçmişte yaşanan trajik olaylar grupların birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Messick ve Smith, 2002). Özellikle bu çatışmalar sonucunda azınlıkta olan grup diğerinden tehdit algılayıp ve diğer gruba karşı güvensizlik yaşayabilir (Jones, 2006).

Bu çalışmada grup kimliğinin, grup tarafından önemli görülen geçmişteki olayların, grup üyelerinin şimdiki davranışlarını nasıl etkilediği incelenmiştir. Geçmişteki özellikle olumsuz olayların bugünkü gruplar üzerindeki psikolojik sonuçları, gruplar arasında bir barış antlaşması ile sonuçlansa bile, gruplar tarafından unutulmaz (Wohl ve Branscombe, 2005). Toplumlar bu olayları, ilgili anma etkinlikleri ile hatırlar ve geleceğe taşırlar (Pennebaker ve Banasik, 1997). Aynı zamanda olumlu olarak görülen olaylar, zaferlerde kutlanarak unutulması engellenmeye çalışılır. Bu sayede toplumların devamı kolaylaşır ve birliktelik duyguları pekişir (Bar-Tal, 2003; Frijda, 1997). Bununla birlikte geçmişteki önemli olaylar grup üyelerini birbirine yakınlaştırırken diğer gruptan ise uzaklaştırabilir (Novik, 1999). Dolayısıyla toplumların geçmişlerindeki olumlu ve olumsuz olaylar, hem günümüzdeki hem de gelecekteki gruplar arası ilişkiler üzerinde önemli bir role sahiptir.

Bu çalışmanın esin kaynağını oluşturan ve toplumsal bellek ve kimlik arasındaki ilişkiyi ele alan az sayıdaki çalışmalardan biri Kanadalı Katoliklerle yapılmıştır (Bellehumeur, Laplante, Lagace ve Rodrigue, 2011). Bahsi geçen çalışmada, Katoliklerin grup üyelerinin birbiriyle temas sıklığı, geçmişe dair seçilmiş olayların hatırlanma sıklığı, olaylara verilen önem ve olayların

duygusal yoğunluğunun grup kimlikleri ile kurdukları özdeşleşme düzeyini ne şekilde yordadığı incelenmiştir. Olumlu olayın hatırlanma sıklığı, olaya verilen önem ve duygusal yoğunluğu ile kimlik arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşken, olumsuz olay için herhangi bir anlamlılık tespit edilmemiştir. Bu yolu izleyen şimdiki çalışmada, Alevilerin geçmişte yaşadıkları olumlu ve olumsuz iki olay seçilerek, bunlarla ilgili toplumsal bellekleri, yani duygu, değerlendirme ve düşünceleri incelenmiştir. Ardından bu değerlendirmelerin kendi gruplarına ve Sünnilere bakışlarını (iç-grup yanlılığını) ne şekilde yordadığı ele alınmıştır. Bunu yaparken, kuramsal açıdan toplumsal belleği, yani belli olayları önemseyip, sıklıkla hatırlayıp, grup üyeleri ile konuşulmasını belirleyen etmenlerden birinin de sosyal kimlik ve bununla ilgili aidiyet duygusunun yer aldığı varsayılmaktadır. Buna göre grup kimliğini önemseyen, yani grup kimliğiyle en fazla özdeşleşen bireylerin, toplumsal belleğe en fazla sahip çıkan; bu yolla da iç-grup yanlılığını en fazla gösteren üyeler arasında olacakları beklenmiştir.

Bu noktada sosyal kimliğin bireyler için anlamı ve önemi, aynı zamanda da kimlikle özdeşleşme konusundaki beklentileri temellendirmek amacıyla sosyal kimlik kuramından kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

Sosyal Kimlik Kuramı

1970'lerin ortalarında Henri Tajfel ve John Turner tarafından geliştirilmiş olan sosyal kimlik kuramı, grup üyeliğini, grup süreçlerini ve gruplararası ilişkileri inceleyen ve artık klasikler arasındaki yerini almış diyebileceğimiz bir sosyal psikoloji kuramıdır (Argyle, 1992; Brehm ve Kassin, 1993; Hogg, 1996). Tajfel (1982), sosyal kimlik kavramını bireyin bir ya da birden fazla sosyal gruba dair üyeliğine ilişkin bilgisinden aldığını ifade eder. Ek olarak, kişinin bu üyeliğe atfettiği değer ile bu gruba yönelik duygusal bağı da sosyal kimliğin temelini oluşturur. İnsanlar, kendilerini ve diğerlerini gruplar halinde görmeye, üstelik kendi grubunu da diğer gruplardan daha üstün olarak algılamaya yatkındırlar. Sosyal kimlik geleneğinden olan araştırmacılar, buna neden olarak, insanların olumlu öz-değerlendirme yapma eğilimlerini göstermişlerdir. İnsanlar bu olumlu öz-değerlendirmeye, üyesi oldukları grubu diğer gruplardan daha üstün göreyerek ve üstün gördükleri bu grup kimliğiyle daha fazla özdeşleşerek ulaşırlar (Brehm ve Kassin, 1993; Hogg ve Abrams, 1988).

Sosyal kimlik kuramı, sosyal sınıflandırma sürecine merkezi bir rol yükler (Anastasio, Bachman, Gaertner ve Dovidio, 1997; Wilder, 1986). Sınıflandırma, insanları belirli bir takım ortak niteliklerini temel alarak gruplara ayırma sürecidir (Tajfel ve Forgas, 1981). Ayrıca, en ön planda yapılan sınıflandırma iç-grup ve dış-grup

olarak yapılan sınıflandırmadır. Bireylerin kendini ve diğerlerini iç ve dış-grup olarak sınıflandırması, içinde bulunduğu grup ve ait olmadığı grubun özelliklerini kaplaşıp özelliğler olarak değerlendirmeye eğilimi ortaya çıkar (Hogg ve Abrams, 1988).

İnsanlar, kendileriyle benzer inanç, değer ve görüşlere sahip olan ve benzer davranışlar sergileyen iç-grup üyeleriyle aralarındaki benzerlikleri abartırken; kendilerinden farklı görüşlere ve davranışlara sahip olanlarla, yani dış-grup üyeleri ile aralarındaki farklılıkları da abartırlar (Worchell ve Rothgerber, 1997). Kısaca, sosyal sınıflandırma, grup içindeki benzerliklerin ve gruplar arasındaki farklılıkların abartılmasına yol açmaktadır (Tajfel, 1978).

Bu noktadan hareketle, sosyal kimlik kuramı çerçevesinde, Alevilerin Sünnilerle ilişkileri, gruplar arası farklılıklar üzerinden ele alınacaktır. Çalışmanın odağı Alevilerden oluşmakta ve gruplar arası farklılaşma da iç grup yanlılığı (Alevilerin kendi gruplarını Sünnilere kıyasla ne kadar olumlu gördükleri) yoluyla ölçülmüştür.

İç-grup Yanlılığı

Kendimizi bir iç-grup üyesi ve bir diğer bireyi de dış-grup üyesi olarak sınıflandırıp sosyal karşılaştırmada bulunduğumuzda, gruplar arası farklılıklar olduğundan daha fazla algılarız (Arkonaç, 1999). Bu karşılaştırma sonucunda grup-içi kayırma gerçekleştirilecek ve iç-grup daha olumlu algılanacak, yani iç-gruba olumlu ayırt edicilik yüklenecektir (Tajfel ve Forgas, 1981). Bu süreç de iç-grup yanlılığı olarak adlandırılır (Doosje ve Ellemers, 1997).

İç-grup yanlılığı bireylerin ait oldukları grubu olumlu görmesi ve kendi grubunun üyelerini diğer grupların üyelerine göre daha olumlu değerlendirmesidir (Tajfel, 1982). Dış-gruba karşı ise ayrımcı davranma, önyargılı tutumlar içinde olma ve onlar hakkında kalıp yargısal düşünceler üretme şeklinde ortaya çıkmaktadır (Tajfel ve Turner, 1986). Geçmişten gelen çatışma ortamının bugünkü ilişkileri etkilediği, Belçika'da Fransızca ve Flemenkçe konuşan iki grup üzerinden ortaya konmuştur (Klein, Licata, Van der Linden, Mercy ve Luminet, 2012). İki grup arasındaki dil farklılığından kaynaklanan politik özerklik talebi ve bunun doğurduğu çatışmalar geçmişten bugüne kadar gelerek, bu grupların bugünkü davranışlarını meşrulaştırmasını sağlamış ve geçmişten gelen kalıpyargısal değerlendirmelerin bugün de geçerliliğini korumasına yol açmıştır. Bu açıdan, kimlikle özdeşleşmenin yanı sıra, tarihsel olaylar ve geçmişte yaşananların hatırlanması da, kalıpyargılara, ayrımcılığın meşrulaştırılmasına veya iç-grup yanlılığına yol açabilecek bir aracı rolü oynayabilmektedir.

Aleviler ve Sünniler arasında temel bir ayrım olarak din faktörü vardır. Buna ek olarak uzun bir tarihten

beridir çatışma içinde oldukları söylenebilir. Dolayısıyla Alevilerin kendi grupları ile kurdukları aidiyet ilişkisinin gücüne bağlı olarak, kendi gruplarını Sünnilere kıyasla daha olumlu görmeleri beklenmektedir. Ancak Türkiye'deki Alevilere ve tarihlerine dair daha ayrıntılı bir bağlam sunmadan önce, farklı disiplinler içinde farklı kuramsal ve görgül yaklaşımlarla ele alınmış toplumsal belleğin tartışılması yerinde olacaktır. Bahsi geçen özdeşleşme ve iç grup yanlılığı ilişkisinde kritik bir aracı rol oynayacağı öngörülen toplumsal bellek ve bunun sosyal kimlikle ilişki eldeki araştırmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır.

Toplumsal Bellek

Bellek, eski Yunanlılardan beri düşünürlerin meşgul oldukları başlıca konulardan biri olmuştur. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren bellek kavramı üzerine çeşitli bakış açıları ortaya konmuştur (Olick ve Robbins, 1998). Olick ve Robbins'in aktardığına göre, bellek çalışmalarında öne çıkan isimler özellikle Freud, Bergson ve Halbwachs olmuştur. Freud, belleğin bireysel olduğunu öne sürerken; Bergson, belleğin imgeler aracılığıyla aktarıldığını ve geçmişin bellekte bir değişime uğramadan devam ettiğini iddia etmiştir. Halbwachs (1992) ise bu iki düşünce sistemine de karşı çıkarak belleğin imgeler gibi soyut değil, somut toplumsal deneyimlere dayandığını, toplumsal ve mekânsal çerçeveler olmadan anımsama eyleminde bulunulamayacağını, yani belleğin bireysel değil toplumsal olduğunu savunmuştur.

Halbwachs'ın 1925'te yayınladığı *On Collective Memory* isimli kitap, o güne kadar sadece bilişsel bilimin alanına hapsolmuş olan bellek anlayışına yeni bir bakış getirmiştir. Halbwachs'a göre bellek zihnimizin bir köşesinde konumlanmış ve bireysel olarak ulaşılan geçmiş bilgisi değildir. Hatırlamak aynı zamanda dışsal ve toplumsal bir edimdir. Ait olduğumuz toplumsal gruplar bizlere belleğin inşası ve yeniden inşası için gerekli çerçeveleri sağlarlar (Halbwachs, 1992). Halbwachs'ın kavramsallaştırması bellek kavramına iki büyük katkı yapmıştır. Bunlardan ilki toplumsal çerçevelere yaptığı vurgudur. Bir diğer büyük katkısı ise, geçmişi hatırlama eyleminde şimdiki zamana yüklediği belirleyici roldür. Halbwachs'ta hatırlama edimi neredeyse tamamıyla bugünün bağlamı ve ihtiyaçları çerçevesinde belirlenir. Dolayısıyla bellek, geçmişin seçici biçimde, bugünün ihtiyaçları doğrultusunda inşasıdır. Halbwachs'a (1992) göre hatırlama bireysel bir biçimde gerçekleşiyor olsa bile hatırlanan şeyi ve onun hatırlanış biçimini bireyin içinde bulunduğu grup belirler. Bir birey için hatırlamak, ait olduğu grubun güncel toplumsal çerçevelerinden yola çıkarak geçmişi yeniden kurması anlamına gelmektedir.

Geçmişten bugüne toplumsal bellek ile ilgili yapılan çalışmaları inceleyerek (Halbwachs, 1950/1992; Pennebaker, Paez ve Rimé, 1997; Wertsch, 2002), toplumsal belleğin öne çıkan boyutlarını Bellehumeur ve arkadaşları (2011) üç boyutta toparlamışlardır. Bunlardan ilki, yani toplumsal belleğin *bilişsel boyutu*, bireylerin kendi grupları tarafından da kabul edilen ve tartışılan geçmişte yaşanmış olayları hatırlama sıklığı olarak ifade edilir (Pennebaker ve ark., 1997). İkinci olarak, *değerlendirme boyutu* bireylerin belirli olayların kendi grupları için ne kadar önemli ve ne kadar etkili olduğunu ifade eder (Schuman, Akiyama ve Knauper, 1998). Ayrıca bireyler de kendi gruplarının olayları nasıl gördüğünü uygun şekilde olayları değerlendirirler (Bellehumeur ve ark., 2011). Son olarak, toplumsal belleğin *duygusal boyutu*, geçmişte yaşanmış olan olaylara ilişkin duygusal tepkiyi ifade etmektedir (Finkenauer ve ark., 1998). Geçmişte yaşanmış olayların hatırlanması sırasında, özellikle iç-grup üyeleri ile bu olaylar konuşulurken, bireyler sık sık duygusal yoğunluk yaşarlar. Hatta bazen, kişisel olarak tanık olmadıkları olaylarda bile kişiler bu yoğunluğu yaşayabilirler. Burada yaşanan duygusal yoğunluk geçmişte yaşanmış olayların bugün de bireyler üzerinde ne kadar etkide bulunduğunu göstermektedir (Pennebaker ve ark., 1997).

Geçmişte yaşanan olayların aktarılması insanlara birkaç nedenle fayda sağlar. İlk olarak bireyler ait oldukları gruplarının geçmişten gelen olumlu imajlarını koruma ve devam etme olanağı elde ederler (Paez ve ark., 2008). İkinci olarak kendi gruplarının devamını sağlarlar (Bellelli, Barkhurst ve Rosa, 2000; akt. Paez ve Liu, 2011). Üçüncü olarak, bir gruba ait değerlerin, normların ve özelliklerin korunmasını sağlayarak, gelecekte de grup karakterinin nasıl olması gerektiği konusunda grup bireylerine bilgi sağlar (Olick ve Robbins, 1998). Dördüncü olarak, toplumsal bellekler aynı zamanda sembolik kaynaklar içerirler. Bu semboller şu an ve aynı zamanda gelecekte de bir grubun sosyal ve politik amaçlar için eyleme geçmesinde yardımcı olurlar (Liu ve Hilton, 2005).

Toplumsal belleği oluşturan olayları dile getirmenin ve anısını yaşatmanın birtakım olası sonuçları vardır. İlk olarak toplumsal belleğin bugün devam eden gruplar arası çatışmaları etkileme ve hatta artırma gücü vardır. Öncelikle, gruplar arasında geçmişte yaşanmış çatışmalar grupların birbirinden uzaklaşmasına ve kategorik olarak ayrılmasına yol açabilir. Bu durumda gruplararası rekabetten dolayı gruplar kendini birbirlerinden daha üstün ve farklı görmeye başlayabilir. Bunun sonucunda bir grup dış-grup ile arasındaki farklılıkları daha fazla ön planda tutmaya başlayabilir (Messick ve Smith, 2002).

İkinci olarak, geçmişte yaşanan olaylar ve çatışmalar grupların birbirine karşı yaklaşım, niyet ve algılarını etkileyebilir (Bar-Tal, 2007). Özellikle algılanan veya

gerçekçi tehditler çatışmalarda önemli bir role sahiptir. Gruplar geçmişteki olumsuz durumları, çatışmaları hatırladıkları zaman, bugün için de tehdit altında olduğunu algılayabilir. Herhangi bir şiddet veya çatışma durumu ile karşı karşıya kalma korkusu yaşayabilirler. Kaçılmaz olarak bu korkular grubun dış-gruba karşı güvenlik duymasına yol açar (Jones, 2006).

Üçüncü olarak ise, toplumsal belleğin bugüne taşıdığı çatışmaların toplumsal hareketler için güdüsel bir işlevi vardır. Bu güdü, bir grubun, deneyimlediği haksızlıklar karşısında toplumsal olarak tepki vermesine veya dış-gruba karşı davranışlarını meşru ve haklı görmesine neden olabilir (Liu ve Hilton, 2005). Buna göre, bir grup geçmişte yaşadığı acı ve dramatik olayları düşündüğü zaman bugün de korku ve tehdit hissedebilir. Bunun sonucunda dış-gruba karşı yapılan eylemleri, saldırıları meşru ve haklı görmeye başlayabilir (Wohl ve Branscombe, 2008). Aynı zamanda bu toplumsal hareketler şiddet içermeyen politik gösteriler veya anma törenleri de olabilir (De Rivera ve Paez, 2007). Ayrıca bu hareketler kültürel bellek öğelerini de içerebilirler. Mesela müze sergileri ve çeşitli sanatsal etkinlikler gibi kültürel öğeler olabilirler. Ayrıca kurumsal veya gayri resmi olarak yapılan eylemler içerik ve sıklığına göre geçmişte yaşanmış çatışmaların hatırlanması ve grupların toplumsal olarak hareket etmesi konusunda önemli bir işleve sahiptir (Schuman ve ark., 1998).

Sosyal kimlik kuramına göre bireyler ait olduğu grubun geçmişteki başarılarını hatırlarlar. Gruplar geçmişteki başarılarını ve zaferlerini kimliğin pekişmesi için kutlarlar. Ancak yukarıdaki açıklamalardan hareketle gruplar aynı zamanda geçmişteki trajedileri ve acı olayları da, unutmak yerine hatırlamaya ve yaşatmaya çalışabilirler. Bu çelişkiye çeşitli açıklamalar getirilmektedir. Bunlardan en önemlisi acı ve trajedi ile dolu belleklerde grupların kimlikleri için önemli olabilmektedir. Bazı olaylar ve onların gerektirdiği ritüeller grupların devamı anlamında ve kültürel birliktelik, ortaklık sağlama anlamında önemli işlev görürler (Bar-Tal, 2003; Frijda, 1997; Jacobs, 2004; Staal, 1990). Bu olaylar grup-ici dayanışmayı artırabilmektedir (Devine-Wright, 2003; Irwin-Zarecka, 1994; Novick, 1999; Roe, 2003). Bu trajediler aynı zamanda grubun ortak tarihidir. Ayrıca bu trajediler bireyleri birbirine yaklaştırmaktadır (Novick, 1999). Bu konuda Alevilerle yapılan bir çalışmada Madımak Olayının konuşulması ve dile getirilmesi sayesinde Alevilerin kendi aralarında daha yakın ilişki içerisinde olması amaçlanmıştır (Yıldız ve Verkuyten, 2011).

Bellek ve kimlik arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemek toplumsal bellek çalışmaları açısından son derece önemlidir. Bellek ve kimlik arasındaki ilişkiyi incelerken her ikisinin birbiri üzerinde inşa edici niteliğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ancak bu

ilişkiyi incelemek çoğu zaman sanıldığı kadar kolay bir uğraş değildir. Bellek çalışmalarında baskın eğilimlerden biri, bu ilişkinin tek yönlü biçimde kavranması ve incelenmesidir. Tek yönlü bir bellek-kimlik ilişkisinin de yine Halbwachs'ın entelektüel mirasının getirdiği katkılardan biri olduğu söylenmiştir. Aslında Halbwachs'ın *On Collective Memory* yapıtında bellek ve kimlik arasında doğrudan bir tartışmaya rastlanmaz. Halbwachs'ta kimlik ve bellek arasındaki ilişkide, kimliğin bellek üzerindeki belirleyici rolüne öncelik veren bir bakış açısı hâkimdir. Bir başka deyişle, belleğin hâlihazırda sağlam bir şekilde inşa edilmiş ve sabitlenmiş kimlik dolayısıyla inşa edildiğini öne sürer (Megill, 2011). Bu çalışmada da kimliğin bellek üzerindeki belirleyici özelliği temel alınarak yola çıkılmıştır.

Sosyal psikoloji yazınına incelediğimiz zaman, grup kimliği ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiyi ele alan pek az çalışma bulunmaktadır. Bu anlamda sosyal psikologlar daha çok bireylerin kendi grup kimliklerini ve karşı tarafı nasıl değerlendirdikleri ile ilgilenmişlerdir (Blight, 2001). Kimlik ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiye farklı bağlamlarda değinen çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Hindu ve Sih grup kimliği ile daha güçlü bir özdeşleşme içinde olanlar, kendi grupları tarafından dış gruba karşı yapılmış şiddet eylemlerinden daha azını hatırlamışlardır (Sahdra ve Ross, 2007). Belçika örnelemi üzerinden yapılan başka bir çalışma ise bugünkü çatışma alanlarının kuşak farkına göre nasıl farklı yorumlandığını ortaya koymuştur. Buna göre örneğin gençler, geçmişteki olumsuz olayları daha az dile getirmekte ve diğer gruplarla beraber yaşamaya daha istekli durmaktadırlar (Rimé, Bouchat, Klein ve Licata, 2015). Bu da aslında geçmişteki gruplar arası olumsuz olayların belli koşullar altında kuşaklar değiştikçe olumsuz etkisinin azaldığına işaret etmekte, belki de toplumsal belleğin gruplar arası dinamikler değiştiği zaman farklı bir rol ile yeniden yazılabileceğine dair bir ipucu vermektedir. Başka bir çalışma ise İngiltere'nin tarihinin bugünkü İngilizler tarafından nasıl kabul edildiğini, kimlikle özdeşleşme açısından ele almıştır (Jetten ve Wohl, 2011). Grup kimliği ile yüksek düzeyde özdeşleşen bireyler, İngiliz kimliğinin korunması için geçmişten bugüne getirdikleri tarihlerinin gelecekte bozulmadan devamı için kendinden olmayan grupların (örneğin göçmenler) ülkelerine gelmesine daha fazla karşı çıkmışlardır (Jetten ve Wohl, 2011).

Az miktarda da olsa aslında bu çalışmalar toplumsal bellek, yani tarihteki olayları hatırlamanın, grup kimliği ve gruplar arası ilişkilerle ilgisini ortaya koyar niteliktedir. Ancak kimlik ve bellek arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir çalışma, bahsedildiği üzere, Kanada'daki Katolik kimliği üzerinden, kimlik ve bellek arasındaki ilişkiyi gruplararası temasın etkisini dikkate alarak yapmıştır (Bellehumeur ve ark., 2011). Eldeki ça-

lışma da Bellehumeur ve meslektaşlarının araştırmasından esinlenerek, Türkiye'deki gruplar arasındaki ilişkiyi toplumsal bellek bağlamında incelemeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken de Aleviler ile yürütülmüş araştırmaların azlığı dikkate alınarak Türkiye sosyal psikoloji yazınındaki bu eksikliği dolduracak görgül araştırma ve veri gereksinimi doğrultusunda eldeki çalışma tasarlanmıştır.

Türkiye'de Alevilik

Alevilik sözcüğü, "Ali'yi sevmek ve saymak", "Ali'yi tutan", "Ali'nin yolunda giden", "Ali'ye bağlanan" gibi anlamlara gelir. Aleviler Hz. Ali'ye aşırı bir sevgi beslemektedirler (Bozkurt, 2005; Van Bruinessen, 2007).

Tarihsel olarak Kızılbaşlık olarak adlandırılan Alevilik İslam'ın sufi özelliklerini barındırmasının yanı sıra çok tanrılı Mezopotamya ve Asya inançları ile Şii İslam'ın özelliklerini barındıran bir inanç olarak kabul edilmektedir (Moosa, 1988). Alevilik, bir yandan Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkmen topluluklarının yaşadıkları bölgelerden Anadolu'ya taşıdıkları geleneklerin (Birdoğan, 2010; Bozkurt, 2005); öte yandan, Mezopotamya bölgesinde yaşayan halkların inançlarını yansıtan mürşit-pir ocaklarının inanışlarının (Aksüt, 2010); bir diğer yandan da, İslam'ın Anadolu halkları tarafından kabulüyle birlikte, kendi gelenek ve göreneklerini İslam'ın etkileriyle harmanlayan inançların hepsinin birden ortaya çıkardığı bir inanç sistemidir (Ay-dın, 2008).

Türkiye'de yaklaşık olarak 15 milyon Alevinin yaşadığı kabul edilmektedir. Türkiye'de dini kimlik açısından Sünni nüfustan sonra ikinci en büyük grubu oluşturmaktadırlar (Zeidan, 1995). Ancak Türkiye'de yaşayan Alevi nüfusunun sayısı konusunda tartışma devam etmektedir (Koçan ve Öncü, 2004).

Aleviler dini törenlerini cem evlerinde yaparlar (Shankland, 2003). Cem, içerisinde dinsel ritüelleri barındıran dini törenlerdir. Cem, Hz. Ali soyundan geldiği kabul edilen dedeler tarafından yönetilir. Cemde dini içerikli deyişler ile dinsel ritüel olarak adlandırılan semah sergilenir (Van Bruinessen, 2007). Aleviler hac için Mekke yerine kutsal şahsiyetlerinin mekânlarına giderler. Örneğin Hacı Bektaş-ı Veli onlardan biridir (Shindeldecker, 2006).

Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında, Aleviler kâfir ve sapkın olarak görülürlerdi. Alevilerin öldürülebilir olarak kabul edilmesi çeşitli fetvalara dayandırılmıştır (Van Bruinessen, 2007). Bugün de Aleviler zındık, kızılbaş, mum söndürenler gibi bazı olumsuz sıfatlar ile tanımlanmaktadır (Okan, 2004). Cumhuriyetin ilanından sonra, Atatürk devrimleri gereği tekke ve zaviyeler kapatılırken, Aleviler için önemi büyük Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı da yasa gereği kapatılmıştır.

Devam eden 20. yüzyılda da Türkiye’de Aleviler birçok olumsuz olayla karşı karşıya kalmışlardır. Bunların ilki Dersim bölgesinde, 1937’den 1938 yılına kadar süren olaylardır. Daha sonra da aşırı milliyetçi ve radikal İslamcı gruplar tarafından Maraş (1978), Çorum (1980), Sivas (1993) illerinde Alevilere karşı ölümlerle sonuçlanan şiddetli olaylar çıkmış ve İstanbul’un Gazi Mahallesi’nde (1995) polis saldırıları sonucu başlayan ve ölümlerle sonuçlanan olaylarla devam etmiştir (Van Bruinessen, 1996). Özellikle 2 Temmuz 1993 yılında Madımak otelinde 37 sanatçı, yazar ve müzisyenin yanarak hayatını kaybetmesi Aleviler üzerinde büyük etki bırakmıştır. Bu dönemde Aleviler birçok protesto gösterileri yapmışlar ve örgütlü olarak birbirlerine destek vermek için birçok dernek ve vakıf kurmaya başlamışlardır (Van Bruinessen, 1996). Görüldüğü üzere Aleviler yakın zamanda da acı olaylar yaşamışlardır. Özellikle Alevi kimliği ile yüksek düzeyde özdeşleşen bireylerin kendi kimliklerine ve tarihlerine ilişkin bilgilere hâkim olacakları ve bunun gündelik yaşantılarında daha fazla rolü olacağı beklenmektedir. Bu noktadan hareketle tarihe ilişkin grup bilgisi olarak da nitelendirebilecek toplumsal bellek, hem grup kimliği, hem de bugünkü gruplar arası ilişkiler için önem arz etmektedir.

Şimdiki Çalışma

Bu çalışma, Alevilerin geçmişte Türkiye’de yaşadıkları olumlu ve olumsuz olaylara yönelik toplumsal belleklerinin farklı bileşenlerinin, kimlikle özdeşleşme ve iç-grup yanlılıkları arasındaki aracı rolünü incelemektedir. Toplumsal belleğin üç boyutu, yani değerlendirmeci, bilişsel ve duygusal boyutları (Bellehumeur ve ark., 2011) ayrı ayrı ele alınmıştır. Alevilerle ilgili toplumsal belleği ölçmek için Aleviler üzerinde derin etkisi olan bir olumsuz ve bir olumlu olay seçilmiştir. 2 Temmuz 1993 yılında meydana gelen Madımak Olayı olumsuz olay olarak, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması ise olumlu olay olarak seçilmiştir. Bu olayların neye dayanarak seçildiği ve ölçümlere dair ayrıntılı bilgi yöntem bölümünde verilmiştir. Kendini Alevi kimliği ile yüksek düzeyde özdeşleştiren kişilerin bu olayları daha sık konuşacakları ve düşünecekleri, daha önemli görecekları ve konuya dair daha yoğun duygular hissedecekleri ön görülmekte ve bahsi geçen bu toplumsal bellek bileşenlerinin de iç-grup yanlılığını yordarken aracılık rolü oynayacakları hipotezi sınanmaktadır.

Yöntem

Örnekleme

Bu araştırmaya Türkiye’nin farklı şehirlerinde yaşayan ve kendisini Alevi olarak tanımlayan 392 kişi katılmıştır. İlk olarak toplanan veriler doğruluk ve çoklu

istatistik analizlerinin sayıltıları bağlamında değerlendirilmiştir. 25 kişi Alevi ve Sünni tutum ölçeğini hiç doldurmaması nedeniyle, 3 kişi normalde yurtdışında yaşadığı için, 16 kişi ise tek ve çoklu değişkende aldıkları aşırı puanlar nedeniyle analize dâhil edilmemiştir. Analizler kalan 348 kişiden alınan veriler üzerinden yürütülmüştür. 3 kadın ve 4 erkek katılımcı yaşlarını belirtmemişlerdir. Geriye kalan 341 kişinin yaşlarının ortalaması 38.78’dir ($SS = 14.45$). Analize dâhil edilen katılımcıların 233’ü erkek (% 67) ve 144’ü kadındır (% 32.8). Çoğunluğu %43.7 Tunceli, %15.2 Ankara, %13.2 Şanlıurfa, %12.9 Diyarbakır ve %6.6 İstanbul olmak üzere Türkiye’nin farklı illerinden kişiler çalışmaya katılmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan Demografik Bilgi Formu, Alevi Kimlik Ölçeği (Cingöz-Ulu, 2008), Alevi Toplumsal Bellek Ölçeği (Bellehumeur ve ark., 2011), Alevi ve Sünni Tutum Ölçeği’ni doldurmaları istenmiştir.

Alevi kimliği ile özdeşleşme ölçeği. Alevi kimliği ile özdeşleşme, Cameron’un (2004) Etnik Kimlikle Özdeşleşme ölçeğinin Türkçe’ye Cingöz-Ulu (2008) tarafından uyarlanarak kısaltılmış versiyonu ile ölçülmüştür. Ölçek 12 maddeden oluşmakta, yanıtlar 5 noktalı Likert tipi ölçek üzerinde 1’den (kesinlikle katılmıyorum) 5’e (kesinlikle katılıyorum) kadar verilmekte ve ters maddelerin puanları çevrilerek 12 maddenin ortalaması genel kimlikle özdeşleşme puanı olarak hesaplanmaktadır. Buna göre yüksek puanlar daha kuvvetli özdeşleşmeyi ifade etmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı ($\alpha = .67$) olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç-grup bağları (ör., “Diğer Alevilerle pek çok ortak yönüm var.”), merkezîyet (ör., “Alevi olduğum gerçeği üzerinde sık sık düşünürüm.”) ve iç-grup duyguları (ör., “Genellikle, Alevi olduğumu düşündüğümde kendimi iyi hissederim.”) olarak üç boyutu olmasına rağmen bu çalışmada sadece genel tek bir özdeşleşme puanı hesaplanmıştır.

Alevi toplumsal bellek ölçeği. Bu ölçek, Bellehumeur ve arkadaşları tarafından (2011) geliştirilen Katolik Toplumsal Bellek Ölçeğinden uyarlanarak oluşturulmuştur. Ölçek değerlendirmeci, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler bir olumsuz (Madımak Olayı) ve bir olumlu (Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması) olayları temel alınarak ölçülmüştür. Bu olayların seçilmesi amacıyla Alevilik ve Aleviler konusunda uzman tarihçi ve bilim insanları ile yüz yüze görüşmeler yapılmış, ayrıca Alevi dernekleri ve Aleviler içinde söz sahibi kişilerden bilgi alınmıştır. Son olarak, Alevi tarihi ile ilgili yazın (Aksüt, 2010; Aydın, 2010; Birdoğan, 2010; Bozkurt, 2005; Çamuroğlu, 2001; Melikoff, 2006; Okan, 2004) tarandıktan

Tablo 1. Ölçek Ortalama Puanları, Standart Sapmaları, Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları ve Değişkenler Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	
1. Alevi Kimliği ile Özdeşleşme	1	.24**	.11*	.22**	-.05	.18**	.28**	.14**	
2. İç-grup yanlılığı		1	.14**	.20**	-.09	.31**	.29**	.20**	
Olumsuz Olay									
3. Değerlendirmeci			1	.23**	-.22**	.26**	.12*	-.03	
4. Bilişsel				1	-.22**	.28**	.44**	.05	
5. Duygusal					1	-.10	.02	.18**	
Olumlu Olay									
6. Değerlendirmeci						1	.49**	.07	
7. Bilişsel							1	.27**	
8. Duygusal								1	
	<i>Ort.</i>	.99	1.04	4.87	3.98	3.16	4.43	3.12	4.40
	<i>S.</i>	.56	.98	.32	.81	.73	.73	1.05	1.04
	<i>Cronbach α</i>	.67	.89	.43	.75	.62	.79	.82	.85

Notlar: $N = 348$. * $p < .05$. ** $p < .01$.

sonra bu iki olayda karar kılınmıştır. Yani, bu olaylar tarihsel önemlerine ve katılımcıların daha önce bu olayları işitmiş olabileceği olasılığı dikkate alınarak seçilmiştir. Katılımcıların bu olayları daha önce duyup duymadıklarını kontrol etmek için bir soru yöneltilmiş ve bu olayları daha önce duymamış katılımcılar çalışmaya katılmamıştır. Bunlardan 3 kişi Madımak olayından ve 46 kişi ise Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılmasından haberdar olmadıklarını bildirmişlerdir. Değerlendirmeci (“Size göre, bu olay tarihsel olarak bugünkü Aleviler için ne kadar önemlidir?” ve “Bu olayın sonuçları bugünkü Aleviler üzerinde ne kadar etkilidir?”) ve bilişsel (“Hangi sıklıkla bu olayı düşünüyorsunuz?” ve “Bu olayı hangi sıklıkla tartışırınız?”) bileşenler ikişer maddeden oluşmaktadır. Bunun yanında duygusal bileşen ise kişilerin bu olayları hatırladıkları zaman, bunlara yönelik duygusal tepkilerini “güvenli-güvensiz, öfkeli-sakin, gelecekte umutlu-gelecekte umutsuz, endişeli-huzurlu ve hoşnut-hoşnutsuz” uçlarıyla belirtilmiş 5 noktalı ölçeklerden kendilerine uygun olanları işaretlemeleriyle ölçülmüştür. Bu duygu çiftleri, yüksek puanlar olumlu duyguları ifade edecek şekilde yeniden kodlanmıştır. Alevi toplumsal bellek ölçeğinin Türkçeye uyarlaması için 372 kişilik ayrı bir örneklem kullanılarak internet ortamından veri toplanmıştır. Olumsuz olayın toplumsal bellek bileşenleri için Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri .66 bulunmuştur. Faktör yapısı beklendiği şekilde üç boyutlu (değerlendirmeci, bilişsel, duygusal) çıkmıştır. Duygusal bileşeni temsil eden maddelerin bulunduğu faktörün özdeğeri 2.51 (%23.85 açıklanan varyans,

Cronbach $\alpha = .64$), bilişsel bileşenin özdeğeri 1.52 (%18 açıklanan varyans, Cronbach $\alpha = .75$) ve değerlendirme bileşenin özdeğeri de 1.01 (%14.10 açıklanan varyans, Cronbach $\alpha = .34$) olarak hesaplanmıştır.

Olumlu olay dikkate alındığında Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri .79 bulunmuştur. Faktör yapısı üç boyutlu çıkmıştır. Duygusal faktörün öz değeri 3.59 (%34.04 açıklanan varyans, Cronbach $\alpha = .84$), bilişsel faktörün 2.11 (%20.11 açıklanan varyans, Cronbach $\alpha = .90$) ve değerlendirme faktörün de .85 (%18.56 açıklanan varyans, Cronbach $\alpha = .76$), olarak hesaplanmıştır.

Bu çalışma için Cronbach alfa iç-tutarlık katsayıları Madımak olayı bağlamında değerlendirme boyutu için ($\alpha = .43$), bilişsel boyut için ($\alpha = .75$) ve duygusal boyut için ($\alpha = .62$) olarak bulunmuştur. Değerlendirmeci boyutun bu denli düşük iç-tutarlık düzeyi nedeniyle modelden çıkarılması ön görülmüş, ancak olumlu ve olumsuz olaylar arasında kıyaslama yapabilmek amacıyla modelde bırakılmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının açılması söz konusu olduğunda ise toplumsal belleğin değerlendirme boyutu ($\alpha = .79$), bilişsel boyutu ($\alpha = .82$) ve duygusal boyutu ($\alpha = .85$) düzeylerinde iç tutarlık göstermişlerdir.

İç-grup yanlılığı ölçeği. İç-grup ve dış-grup tutumlarını ölçmek için Genelleştirilmiş Grup Değerlendirme Ölçeğinin Türkçe çevirisi (Duckitt, Callaghan ve Wagner, 2005) kullanılmıştır. Ölçek Alevileri ve Sünnileri tanımlamak için sekiz tanımlayıcı sıfat içermektedir. İyi, nazik, dürüst ve güvenilir olumlu sıfatlar olarak aksi, kaba, güvenilirmez ve kötü ise olumsuz

sıfatlar olarak kullanılmıştır. Beş dereceli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçek sıfatları 5'ten 1'e "tamamen tanımlıyor, hiç tanımlamıyor" şeklinde sıralanmıştır. Sünniler için pozitif maddelerden elde edilen puanlar Aleviler için pozitif maddelerden elde edilen puanlardan çıkarılmıştır. Benzer şekilde, Aleviler için negatif maddelerden elde edilen puanlar Sünniler için negatif maddelerden elde edilen puanlardan çıkarılmıştır. Bu işlemin sonunda sekiz farklı puan elde edilmiştir. Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri .85 bulunmuştur. Faktör analizi beklendiği gibi pozitif ve negatif maddelerin ayrıldığı iki faktör ortaya çıkarmıştır. Pozitif maddelerin bulunduğu faktörün özdeğeri 4.49 bulunmuş ve %56.12 varyans açıklamıştır. Ayrıca faktör yükleri .81 ile .90 arasında sıralanmıştır. Negatif maddelerin toplandığı faktörün özdeğeri ise 1.35 ve %16.86 varyans açıklamıştır. Faktör yükleri .78 ile .90 arasında sıralanmıştır. Son olarak bu sekiz farklı puanın ortalamaları alınarak iç-grup yanlılığı ölçülmüştür. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı ($\alpha = .89$) olarak ölçülmüştür.

Bulgular

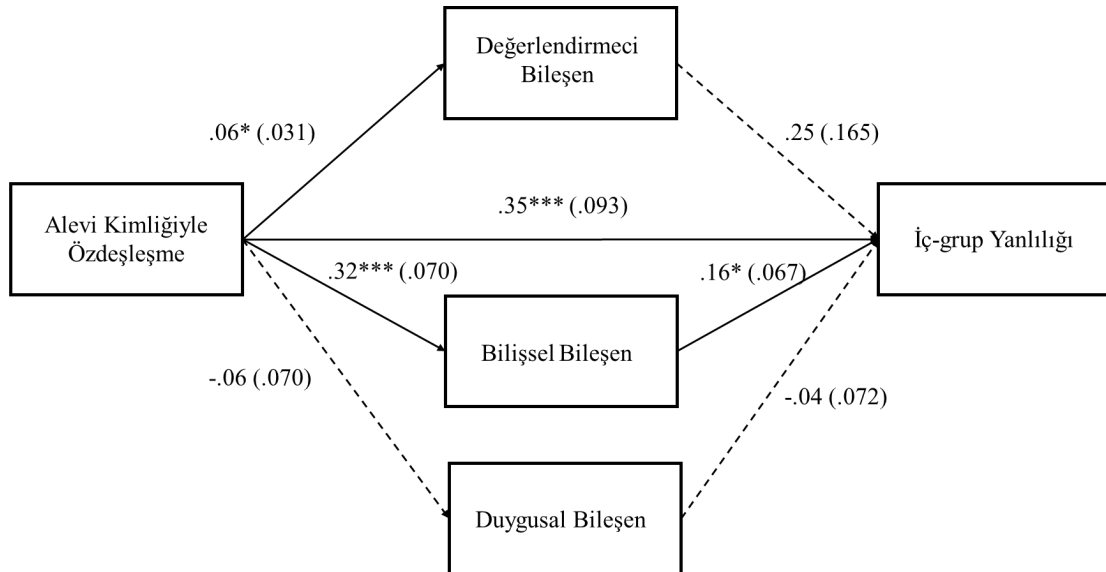
Bu çalışmanın hipotezleri özyükleme ("bootstrapping") kullanılarak çoklu aracılı model yöntemiyle (Hayes, 2013) IBM SPSS sürüm 20.0 ve ilgili makrolar kullanılarak sınanmıştır. Her çoklu aracılı modelde, Alevi

kimliği bağımsız değişken, iç-grup yanlılığı bağımlı değişken ve toplumsal bellek de üç ayrı bileşeni farklı birer aracı değişken olarak modele katılmıştır. Değişkenlere dair betimsel istatistikleri ve değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayılarını Tablo 1'de bulabilirsiniz.

Madımak Olayı:

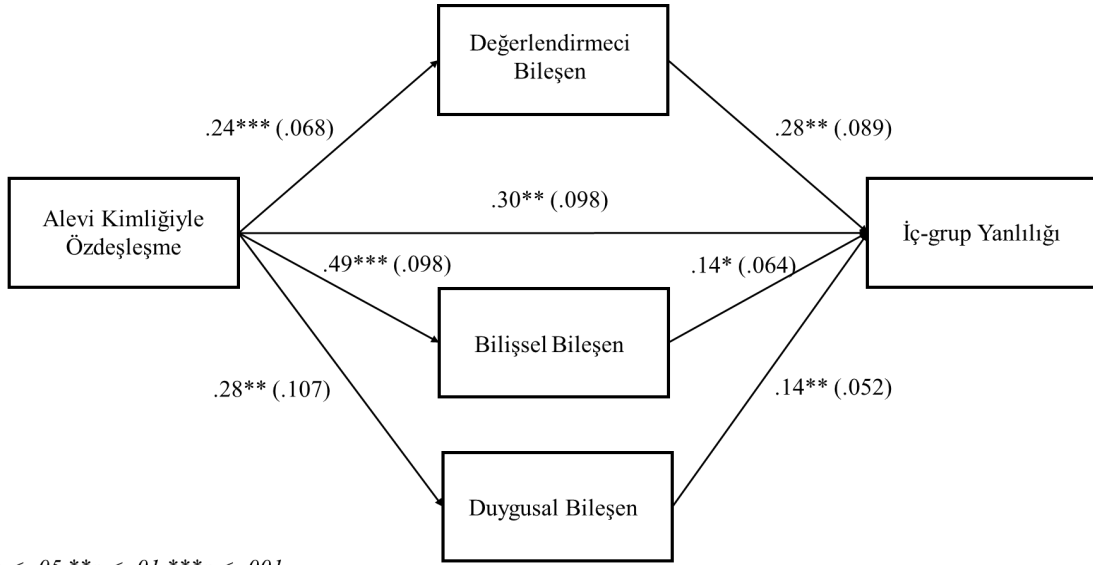
Toplumsal Bellek Bileşenlerinin Aracı Rolü

Alevi kimliğiyle özdeşleşmenin, Alevi grup yanlılığı üzerindeki dolaylı etkisinde olumsuz olaya dair toplumsal bellek bileşenlerinin aracı rolü incelenmiştir. Alevi kimliğinin iç-grup yanlılığı üzerindeki doğrudan etkisi ($B = .35$, $SE = .093$, $p < .001$) anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında Alevi kimliği ile özdeşleşme toplumsal belleğin değerlendirme ($B = .06$, $SE = .031$, $p = .049$) ve bilişsel boyutlarını ($B = .32$, $SE = .076$, $p < .001$) anlamlı olarak yordarken, duygusal boyutu ($B = -.06$, $SE = .070$, $p = .375$) ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca bilişsel boyut ile iç-grup yanlılığı arasında ($B = .16$, $SE = .067$, $p = .016$) anlamlı bir ilişki bulunurken, değerlendirme ($B = .25$, $SE = .165$, $p = .128$) ve duygusal boyutlar ($B = -.04$, $SE = .072$, $p = .551$) ise iç-grup yanlılığını anlamlı olarak yordamamıştır. Son olarak Alevi kimliğinin iç-grup yanlılığı üzerindeki dolaylı etkisi, bilişsel boyut ($B = .05$, $SE = .023$, 95 % CI [.014, .109]) aracılığında olumlu yönde anlamlı iken, değerlendirme ($B = .02$, $SE = .012$, 95 % CI [-.000, .050]) ve duygusal

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Şekil 1. Alevi kimliğiyle özdeşleşme, olumsuz olaya (Madımak'a) dair toplumsal belleğin bilişsel bileşeni aracılığıyla iç-grup yanlılığını yordar.

Şekil 2. Alevi kimliğiyle özdeşleşme, olumlu olaya (Dergâh'ın açılmasına) dair toplumsal belleğin bileşenlerinin tümü aracılığıyla iç-grup yanlılığını yordar.

boyutta ise anlamlı bir dolaylı etki bulunmamıştır ($B = .003$, $SE = .009$, 95 % CI [-.007, .037]). Bu model toplam %8 varyans açıklamıştır; $R^2 = .08$, $F(4, 340) = 7.82$, $p < .001$. Modeli ve değerlerini Şekil 1'de görebilirsiniz.

Dergâhın Açılması:

Toplumsal Bellek Bileşenlerinin Aracı Rolü

Alevi kimliği değişkeninin iç-grup yanlılığı üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmuştur ($B = .30$, $SE = .098$, $p = .002$). Ayrıca, Alevi kimliği ile özdeşleşme toplumsal belleğin bütün bileşenlerini anlamlı olarak yordamaktadır. Yol katsayıları değerlendirmeci boyut için ($B = .24$, $SE = .068$, $p < .001$), bilişsel boyut için ($B = .49$, $SE = .098$, $p < .001$) ve duygusal boyut için de ($B = .28$, $SE = .107$, $p = .009$) olarak bulunmuştur. Ayrıca toplumsal belleğin değerlendirmeci ($B = .28$, $SE = .089$, $p = .002$), bilişsel ($B = .14$, $SE = .064$, $p = .029$) ve duygusal ($B = .14$, $SE = .052$, $p = .008$) bileşenleri iç-grup yanlılığını anlamlı olarak yordamaktadır. Son olarak Alevi kimliği ile özdeşleşme düzeyinin iç-grup yanlılığı üzerindeki dolaylı etkisi değerlendirmeci ($B = .07$, $SE = .029$, 95 % CI [.021, .139]), bilişsel ($B = .07$, $SE = .036$, 95 % CI [.008, .146]) ve duygusal ($B = .04$, $SE = .023$, 95 % CI [.005, .095]) bileşenler aracılığıyla olumlu yönde anlamlı olarak bulunmuştur. Model toplam %18 varyans açıklamıştır; $R^2 = .18$, $F(4, 297) = 16.49$, $p < .001$. Modeli ve değerlerini Şekil 2'de görebilirsiniz.

Tartışma

Bu çalışmada Türkiye'de yaşayan Aleviler bağlamında sosyal kimlik ile özdeşleşme ve iç-grup yanlılığı arasındaki ilişki, toplumsal belleğin farklı bileşenlerinin aracı rolü açısından incelenmiştir. Kendini Alevi kimliği ile güçlü şekilde özdeşleştiren kişilerin, Alevilerin geçmişte yaşadığı olayları daha sık hatırlayacakları (bilişsel boyut), daha önemli görecekları (değerlendirmeci boyut) ve bu olaylara dair daha fazla duygu (duygusal boyut) hissedecekleri öngörülmüş ve bu yolla da Alevilerin kendi gruplarını Sünnilere göre daha olumlu değerlendirecekleri beklenmiştir.

Alevi kimliği ile özdeşleşmenin, Alevi tarihinde yer alan olaylara dair toplumsal belleğin boyutları ile ilişkisi beklendiği yönde sadece olumlu olay, yani Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması konusunda tutarlı bir şekilde anlamlı çıkmıştır. Madımak Olayı, yani olumsuz olay içinse, değerlendirmeci ve duygusal boyut ile özdeşleşme arasındaki yollar anlamlı çıkmamıştır.

Toplumsal bellek bileşenlerinin aracı rolüne baktığımızda ise, bilişsel boyut Madımak Olayı ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı söz konusu olduğunda aracı rol oynarken, özdeşleşmenin etkisi Dergâhın yeniden açılmasının duygusal ve değerlendirmeci toplumsal bellek bileşenleri üzerinden iç-grup yanlılığını etkilemiştir. Bir başka deyişle, bilişsel bileşeni ele aldığımızda, Alevi kimliği

ile özdeşleşmesi yüksek olan bireyler Madımak Olayı ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması hakkında daha sık düşünüp tartışmakta ve bu şekilde kendi grup üyelerini Sünnilere kıyasla daha olumlu değerlendirmektedirler. Duygusal boyutun etkisini yorumladığımızda ise, Alevilikle özdeşleşmenin ne Madımak'a dair hissedilen duygularla ilişkisi ve ne de Madımak'ın hissettirdiği duyguların iç-grup yanlılığı ile ilişkisi anlamlı çıkmamıştır. Öte yandan, Alevilikle özdeşleşenlerde Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının açılmasına dair hissedilen olumlu duygular artmakta ve dolaylı olarak da bu olumlu duygular Alevi grubunu Sünnilere göre daha olumlu bir şekilde değerlendirmeye yol açmaktadır.

Son olarak da, Alevilikle özdeşleşme yükseldikçe, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılmasının önemli görülme düzeyleri artmış ve bu önem değerlendirmesi de yine Alevileri (Sünnilere kıyasla) daha olumlu görmeye yol açmıştır. Dolayısıyla Alevi kimliği ile yüksek düzeylerde özdeşleşenler için Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının önemi daha çok belirginleşmektedir. Bugün de Dergâhın statüsü tartışma konusu olmaktadır. Çünkü Dergâh bugün Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde bir müze olarak kabul edilmektedir. Ancak Aleviler, Dergâhın kendilerine verilmesi ve bir cem evi olarak kalmasını talep etmektedirler (Alevi Çalışmayı, 2009). Madımak olayına dair önem ölçümlerinin (değerlendirmeci boyut) ise aracı model çerçevesinde bir rolü bulunmamıştır. Yani, Madımak olayına atfedilen önem kişilerin Sünnilere göre Alevileri daha olumlu görmelerine yol açmamıştır. Bunun yanında Alevi kimliği ile özdeşleşme arttıkça Madımak olayına atfedilen önem artmaktadır. Aynı zamanda bu olayın önemli görüldüğü ortalama değerlerinden anlaşılabilmekte ve öneminin Alevilikle özdeşleşmeden bağımsız olarak son derece yüksek olduğu (5 üzerinden $Ort = 4.9$) ortaya çıkmaktadır. Belki de Madımak olayı çerçevesinde toplumsal belleğin değerlendirilme biçiminin güvenirlilik katsayısının düşük olma sebebi *dağılım kısıtlaması* ("restriction of range") ve *tavan etkisi* olabilir. Toplumsal belleğin farklı bileşenlerinin, Madımak ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılması olaylarında farklı aracı rollerini üstlenmeleri, bu iki olayı doğrudan karşılaştırmamızı gerektirmez; zira bu iki olayı eşdeğer kabul edemeyiz. Alan yazında da belirtildiği üzere iç-grup yanlılığı iki sebepten olabilir, bunlardan ilki iç-grubu üstün görme, ikincisi ise dış-grubu küçük görme olabilir ve iç-grup yanlılığı mutlaka ayrımcılığa ve dış-grubu hor görmeye yol açmayabilir (Brewer, 1999). Olumsuz olay olarak seçilen Madımak olayında Alevi-Sünni çatışması ile ilgili bir bağlam söz konusu olup, buradaki iç-grup yanlılığındaki itici güç bilişsel bileşen, yani Madımak olayının hatırlanma sıklığı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bir anlamda belki de Madımak olayı etrafındaki gruplar arası

bağlamı belirginleştirmektedir. Öte yandan, olumlu olay olarak seçilen Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının yeniden açılmasında ise, gruplar arası bağlam o kadar da belirgin değildir. Bu olaydaki odak, daha çok iç-grubun kazanımları ve kutlamaları ekseninde gibi görünmektedir. Bu anlamda iç-grup yanlılığının hemen ardındaki etmenin duygusal bileşen, yani Dergâhın açılmasından dolayı duyulan olumlu hislerin olması aslında pek de şaşırtıcı değildir. Ancak elbette ki kesin yargılara varmadan önce, bu sınanan modellerin farklı örneklem ve gruplarda da tekrarlanabilir olduğunun gösterilmesi gerekir.

Bu olaylar farklı zamanlarda ve farklı sonuçlarla meydana gelmiştir. Özellikle Madımak olayı, Dergâhın yeniden açılmasından çok daha yakın zamanda meydana gelmiş ve medyada çok daha fazla yer bulmuştur. Dolayısıyla Madımak olayının hem yakın zamanda olması, hem de olayın travmatik boyutu nedeniyle daha iyi hatırlanması, daha çok tartışılması ve daha fazla duygu uyandırması olasıdır. Bu çalışmanın sonuçlarına bakıldığı zamanda Madımak olayının duyulma sıklığı, Dergâhın yeniden açılmasının kine kıyasla daha yüksektir. Dolayısıyla Madımak olayı Aleviler tarafından çok daha fazla duyulmuş ve daha iyi hatırlanmaktadır. Benzer biçimde duygusal tepkiler açısından da bu olayın yarattığı duygular uç düzeylerde olumsuz değil, sadece orta derecede olumsuzdur. Ayrıca kişilerin Alevi kimliği ile kurdukları ilişkinin gücünden bağımsız olarak, çoğu katılımcı Madımak olayını fazlasıyla önemsemektedir: katılımcıların %94.3'ü Madımak olayını çok önemli görmekte ve %85.3'ü de olayın sonuçlarının bugünkü Aleviler üzerinde çok etkili olduğunu düşünmektedir. Alevilerin bu olayın önemi konusunda neredeyse fikir birliği halinde olduklarını söyleyebiliriz. Yapılan görüşmeler sırasında katılımcılar sözlü olarak, Alevilerin bu olayı birçok şeyin başlangıcı olarak kabul ettiklerini, genellikle beraber hareket etme konusunda Madımak olayının motive edici bir rolü olduğunu, sadece olayda yaşamını yitirenler için değil aynı zamanda tüm Alevilerin tehdit altında olduğunu fark ettiklerini dile getirmişlerdir. Madımak Olayından sonra birlikte ve daha güçlü durmak için birçok dernek ve vakıf kurarak, kendi aralarındaki iletişimi ve dayanışmayı artırdıklarını ifade etmişlerdir (Yıldız ve Verkuyten, 2011). Azınlık grup üyeleri için, grup kimliği ile yüksek düzeyde özdeşleşmenin, algılanan ayrımcılığın olumsuz etkisi ile baş etme yollarından biri olduğu ve kimliğe tutunarak aslında algılanan ayrımcılığın olumsuz etkileriyle baş edilebildiği Reddetme-Özdeşleşme Modelinin temel varsayımlarındandır (Branscombe, Schmitt, ve Harvey, 1999). Bu çalışmada da özdeşleşme ve aslında duygusal anlamda Madımak olayının çok da fazla olumsuz duygu uyandırmamasını bu çerçevede de anlamlandırabiliriz.

Sosyal kimlik kuramı geleneğinden yola çıkarak iç-grup kimliği ile özdeşleşmenin dış-gruptan farklılaşmayı ve iç-grubu göreceli olarak olumlu değerlendirmeyi artıracak varsayımları, beklendiği üzere, bu çalışmada da bulunmuştur (Brown, 1999; Jetten, Spears ve Postmes, 2004). Alevi kimliğiyle özdeşleşme gücü ile iç-grup yanlılığı arasındaki ilişki düşük de olsa anlamlı çıkmıştır. Bu bulgu, kişilerin olayları kendi grubunun gözünden değerlendirdiklerini göstermektedir. Ancak daha da önemlisi, grup için önemli bir takım tarihsel olaylara dair toplumsal belleğinin bu iki değişken arasında aracı rol oynadığı ve özdeşleşme ile grup yanlılığı arasındaki dolaylı ilişkinin de toplumsal bellek bileşenleri aracılığıyla yordandığı gösterilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli katkılarından biri şimdiye kadar daha çok sosyoloji, tarih, siyaset bilimi altında çalışılmış olan toplumsal bellek kavramının sosyal psikolojik bir bağlamda kullanılmış olmasıdır. Özellikle bu çalışma kapsamında bir toplumsal bellek ölçeği Türkçeye uyarlanmıştır. Elbette ölçeğin madde sayılarının artırılması ve de farklı olaylar çerçevesinde, farklı gruplarla çalışılarak geçerliliğinin gösterilmesi gerekmektedir. Bu çalışma, toplumsal bellek kavramının nasıl ele alınırsa daha sağlıklı sonuçlar vereceği ile ilgili olarak bizlere önemli veriler sunmuştur. Örneğin, toplumsal belleğin boyutları, bunu ele alırken seçilecek olayların nitelikleri ve ölçeğin geliştirilmesinde dikkat edilecek hususlarla ilgili olarak bu araştırma yön gösterici olmuştur. Geçmişte Aleviler ve Sünniler arasında yaşanmış olan çatışmalar bugün de kimlikler ve toplumsal bellek aracılığıyla taşınıp devam etmektedir. Kişiler bugünkü yaşamlarına geçmişten gelen ve devam eden olaylara göre devam etmektedirler. Örneğin, Sünniler Alevileri sorun oluşturan, yoldan çıkmış olarak görürken, Aleviler ise Sünnileri “Yezit” olarak adlandırmaya devam etmektedirler (Engin, 1999). Bu noktada, bu çalışmanın en önemli katkılarından biri toplumsal belleğin kimliklere dayanan sosyal psikolojik etkilerini incelemektir. Örneğin, Madımak olayı hakkında düşünüp konuşmanın aynı zamanda Sünnilere karşı tutumları nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal katkılarından biri sosyal psikoloji içinde pek az çalışılan toplumsal bellek çalışmalarına katkı sunmasıdır. Alan yazında, sosyal kimlik ile toplumsal bellek arasındaki ilişki nicel olarak incelenen bir çalışma mevcuttur (Bellehumeur ve ark., 2011). Ancak toplumsal belleğin aracı rolü ilk olarak şimdiki çalışmada ele alınmıştır.

Bilindiği gibi Alevilerin hakları konusunda tartışmalar devam etmektedir. Bunun yanında Madımak olayının dile getirilmesi de önemlidir. Çünkü hala toplum içinde Alevilere yönelik ayrımcı davranışlar devam etmektedir. Örneğin Adıyaman’da Alevilerin evlerinin işaretlendiği belirtilmekte (Bianet, 29 Şubat 2012); yakın zamanda çıkan AİHM kararı da (Hürriyet, 26 Nisan 2016) Türkiye’de Alevilere yönelik ayrımcılık yapıldığını ortaya koymuştur. Bilindiği gibi geçmişle yüzleşme bugünkü çatışmaları anlama konusunda önemli işleve sahiptir (Paez ve Liu, 2011). Dolayısıyla geçmişteki acıların dile getirilmesi gruplar arası gerginliklerin çözülmesine ve toplumsal olarak çatışmaların çözülerek birlikte yaşama arzusu ve toplumsal barış için yardımcı olacaktır.

Çalışma örnekleminin temsil gücünün yüksek olması için çaba sarf edilmiştir. Çalışmanın verisi şehir, ilçe ve köy demografisi göz önünde tutularak toplanmıştır. Ancak buna karşın, katılımcıların önemli bir kısmının (% 43.7) Tunceli merkez ve çevresinden gelmesi göz önünde bulundurulmalıdır. O bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğunun daha politize olmuş bir kimliğe sahip oldukları söylenebilir. Bu noktada zaten bu çalışmanın ilgili olduğu konulara duyarlı olmaları beklenir. Bu da örneklem çeşitliliğini kısıtlayan bir etkidir. Bunun yanında Aleviler kendilerini aynı zamanda etnik kimliklerine göre de tanımlarlar. Bunun için kendilerini Türk ve Kürt Alevi olarak tanımlayan yerleşim yerlerinden veri toplanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Aleviler farklı dernek ve vakıflar altında örgütlenmişlerdir. Bu bilgiden hareketle farklı Alevi kuruluşlarından da katılımcılar çalışmaya davet edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıklarına baktığımız zaman özellikle toplumsal bellek daha önce sosyal psikolojide çok fazla araştırılan bir alan olmadığı için ölçülmesi konusunda da yeterli ölçek bulunmamaktadır. Bu çalışma için yapılan uyarıların bile yüksek bir güvenilirliğe sahip olmaması, toplumsal belleğin belki de farklı bir şekilde ölçülmesini gerektirmektedir. Özellikle soru sayısının artırılması ve toplumsal belleğin bileşenlerinin her birinin daha fazla soru ile ölçülmesi güvenilirliği artırabilecektir. Öte yandan ölçeğin kısalığı, öğrenci olmayan örneklemden veri toplamayı kolaylaştırmaktadır. Ölçeğin, Alevi tarihine dair farklı olaylar çerçevesinde tekrar ölçülmesi, aynı zamanda farklı etnik, dini ve kültürel gruplar için de tekrarlanması ilerideki kullanılabilirliği ve geçerliliğini ortaya koyabilmek açısından önemli olacaktır.

Kaynaklar

- Aksüt, H. (2010). *Aleviler: Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. İstanbul: Yurt Kitap Yayınları.
- Alevi Çalıştay, (2009). Birinci Etap Alevi Örgütleri ve Temsilcileri Toplantısı (Değerlendirme istem ve öneri raporu). Haziran, Ankara (Alevi Kültür Dernekleri Genel Merkezi-Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi).
- Anastasio, P., Bachman, B., Gaertner, S. ve Dovidio, J. (1997). Categorization, recategorization and common ingroup identity. R. Spears, P. J.Oakes, N. Ellemers, ve S. A.Haslam, (Ed.), *The social psychology of stereotyping and group life* içinde (s. 236-256). Oxford, England: Blackwell.
- Argyle, M. (1992). *The social psychology of everyday life*. London, UK: Routledge.
- Arkonaç, S. A. (1999). *Gruplararası ilişkiler ve sosyal kimlik teorisi*. İstanbul: Alfa.
- Aydın, E. (2010). *Kimlik mücadelesinde Alevilik*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Bar-Tal, D. (2003). Collective memory of physical violence: Its contribution to the culture of violence. E. Carins ve M. D. Roe, (Ed.), *The role of memory in ethnic conflict* içinde (s. 77-93). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50, 1430-1453. doi:10.1177/0002764207302462
- Bellehumeur, C. R., Laplante, J., Lagacé, M. ve Rodrigue, V. A. (2011). Ingroup contact, collective memory and social identity of catholic youth ministers: The Importance of Remembering Past Events. *Journal of Psychology and Christianity*, 30(3), 196-212.
- Bianet (29 Şubat 2012). Adıyaman'da Alevilerin Evleri İşaretlendi. <http://www.bianet.org/bianet/toplum/136567-adiyamanda-alevilerin-evleri-isaretlendi>.
- Birdoğan, N. (2010). *Anadolu'nun gizli kültürü Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Blight, D. W. (2001). *Race and reunion*. London, UK: Belknap.
- Branscombe, N. R., Schmitt, M. T. ve Harvey, R. D. (1999). Perceiving pervasive discrimination among African Americans: Implications for group identification and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149.
- Brehm, S. ve Kassın, S. M. (1993). *Social Psychology*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love our outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429-444. doi:10.1111/0022-4537.00126
- Brewer, M. B. (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive-motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86(2), 307-324. doi:10.1037/0033-2909.86.2.307
- Brown, R. (1999). Social Identity Theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 29, 634-667.
- Bozkurt, F. (2005). *Toplumsal boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cameron, J. E. (2004). A three factor model of social identity. *Self and Identity*, 3(3), 239-262. doi:10.1080/1357650044000047
- Cingöz - Ulu, B. (2008). *Structure of Turkish national identity and attitudes towards ethno-cultural groups in Turkey*. York University, Toronto, Canada: Basılmamış Doktora Tezi.
- Çamuroğlu, R. (2001). *Değişen koşullarda Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- De Rivera, J. ve Paez, D. (2007). Emotional climate, human security and cultures of peace. *Journal of Social Issues*, 63, 233-253. doi:10.1111/j.1540-4560.2007.00506.x
- Devine-Wright, P. (2003). A theoretical overview of memory and conflict. E. Carins ve M.D. Roe (Ed.), *The role of memory in ethnic conflict* içinde (s. 9-33). New York: Palgrave Macmillan.
- Doosje, B. ve Ellemers, N. (1997). Stereotyping under threat: The role of group identification. R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers ve S. A. Haslam, (Ed.), *The social psychology of stereotyping and group life* içinde (s. 257-273). Oxford, UK: Blackwell.
- Duckitt, J., Callaghan, J. ve Wagner, C. (2005). Group identification and out-group attitudes in four South African ethnic groups: A multidimensional approach. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(633), 633-646. doi:10.1177/0146167204271576
- Feldman-Barrett, L. ve Swim, J. (1998). Appraisals of prejudice and discrimination. J. Swim ve C. Stangor, (Ed.), *Prejudice: The target's perspective* içinde (s. 11-36). San Diego, CA: Academic Press.
- Finkenauer, C., Luminet, O., Gisle, L., El-Ahmadi, A., Van Der Linden, M. ve Philippot, P. (1998). Flashbulb memories and the underlying mechanisms of their formation: Toward an emotional-integrative model. *Memory & Cognition*, 26, 516-531. doi:10.3758/BF03201160
- Frijda, N. H. (1997). Commemorating. J. W. Pennebaker, D. Paez ve B. Rimé, (Ed.), *Collective memory of political events: Social psychological perspectives* içinde (s.103-127). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Halbwachs, M. (1950/1992). *On collective memory*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New-York, NY: Guilford Press.
- Hewstone, M., Rubin, M. ve Willis, H. (2002). Intergroup bias. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 575-604. doi:10.1146/annurev.psych.53.100901.135109
- Hogg, M. A. (1996). Social identity theory. A. S. R. Manstead ve M. Hewstone, (Ed.), *The Blackwell encyclopedia of social psychology* içinde (s. 55-65). Oxford, UK: Blackwell.
- Hogg, M. A. ve Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London, UK: Routledge.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, M. G. (2007). Sosyal Psikoloji. İstanbul: Ütopya Yayınları.
- Hürriyet, (26 Nisan 2016). AİHM'den Aleviler için nihai karar: Ayrımcılık var. <http://www.hurriyet.com.tr/aihmden-aleviler-icin-nihai-karar-ayrimcilik-var-40095092>
- Irwin-Zarecka, I. (1994). *Frames of remembrance: The dynamics of collective memory*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Jacobs, J. (2004). From the profane to the sacred: Ritual and mourning at sites of terror and violence. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(3), 311-315. doi:10.1111/j.1468-5906.2004.00237.x
- Jetten, J., Spears, R. ve Postmes, T. (2004). Intergroup distinctiveness and differentiation: a meta-analytic integration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(6), 862-879. doi:10.1037/0022-3514.86.6.862
- Jetten, J. ve Wohl, M. J. (2012). The past as a determinant of the present: Historical continuity, collective angst, and opposition to immigration. *European Journal of Social Psychology*, 42(4), 442-450. doi:10.1002/ejsp.865
- Jones, L. (2006). *Then they started shooting*. Harvard, MA: Harvard University Press.
- Klein, O., Licata, L., Van der Linden, N., Mercy, A. ve Luminet, O. (2012). A waffle-shaped model for how realistic dimensions of the Belgian conflict structure collective memories and stereotypes. *Memory Studies*, 5(1), 16-31. doi:10.1177/1750698011424028
- Koçan, G. ve Öncü, A. (2004). Citizen Alevi in Turkey: Beyond confirmation and denial. *Journal of Historical Sociology*, 17(4), 464 - 489. doi:10.1111/j.14676443.2004.00240.x
- Liu, J.H. ve Hilton, D. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology*, 44, 537-556. doi:10.1348/014466605X27162
- Major, B., Gramzow, R. H., McCoy, S. K., Levin, S., Schmader, T. ve Sidanius, J. (2002). Perceiving personal discrimination: The role of group status and legitimizing ideology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 269-282. doi:10.1037/0022-3514.82.3.269
- Megill, A. (2011). History, memory, identity. J. K. Olick, V. Vinitzky-Seroussi ve D. Levy, (Ed.), *Collective memory reader* içinde (s. 193-197). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Melikoff, I. (2006). *Uyur idik uyardılar: Alevilik-Bektaşilik araştırmaları*. İstanbul: Demos Yayınları.
- Messick, D. M. ve Smith, E. R. (2002). *From prejudice to intergroup emotions*. New York, NY: Psychology Press.
- Moosa, M. (1988). *Extremist Shiites, the Ghulat sects*. New York, NY: Syracuse University Press.
- Novick, P. (1999). *The holocaust in American life*. New York, NY: Houghton Mifflin.
- Okan, M. (2004). *Türkiye'de Alevilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Olick J. K. ve Robbins, J. (1998). Social memory studies: From collective memory to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24,105-140. doi:10.1146/annurev.soc.24.1.105
- Operario, D. ve Fiske, S. (2001). Ethnic identity moderates perceptions of prejudice: Judgments of personal versus group discrimination and subtle versus blatant bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 550-561. doi:10.1177/0146167201275004
- Özalay, E. (2006). *Minorities in Turkey: The identity of the Alevi in accordance with the EU legislation* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). University of Göttingen, Almanya.
- Paez, D. ve Liu, J. H. (2011). Collective memory of conflicts. D. Bar-Tal, (Ed.), *Intergroup conflicts and their resolution: A Social psychological perspective* içinde (s. 105-125). New York, NY: Taylor & Francis Group.
- Páez, D., Liu, J.H., Techio, E., Slawuta, P., Zlobina, A. ve Cabecinhas, R. (2008). "Remembering" World War II and willingness to fight: Socio-cultural factors in the social representation of historical warfare across 22 societies. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 39, 373-380. doi:10.1177/0022022108316638
- Pennebaker, J. W. ve Banasik, B. L. (1997). On the creation and maintenance of collective memories: History as social psychology. J. W. Pennebaker, D. Paez ve B. Rimé, (Ed.), *Collective memory of political events: Social psychological perspectives* içinde (s. 3-19). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Pennebaker, J. W., Paez, D. ve Rimé, B. (1997). *Collective memory of political events*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Rimé, B., Bouchat, P., Klein, O. ve Licata, L. (2015). When collective memories of victimhood fade: Generational evolution of intergroup attitudes and political aspirations in Belgium. *European Journal of Social Psychology, 45*(4), 515-532. doi:10.1002/ejsp.2104
- Roe, M. D. (2003). Cowlitz Indian ethnic identity, social memories and 150 years of conflict with the United States government. E. Carins ve M. D. Roe, (Ed.), *The role of memory in ethnic conflict* içinde (s. 55-74). New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Ruggiero, K. M. ve Taylor, D. M. (1995). Coping with discrimination: How disadvantaged group members perceive the discrimination that confronts them. *Journal of Personality and Social Psychology, 68*(5), 826-838. doi:10.1037/0022-3514.68.5.826
- Sahdra, B. ve Ross, M. (2007). Group identification and historical memory. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*(3), 384-395. doi:10.1177/0146167206296103
- Schuman, H., Akiyama, H. ve Knäuper, B. (1998). Collective memories of Germans and Japanese about the past half-century. *Memory, 6*(4), 427-454. doi:10.1080/741942611
- Shankland, D. (2003). *The Alevis in Turkey: The emergence of a secular Islamic tradition*. London, UK: Routledge Curzon.
- Shindeldecker, J. (2006). *Turkish Alevis Today*. İstanbul: Şahkulu.
- Smith, E. R. ve Henry, S. (1996). An in-group becomes part of the self: Response time evidence. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*(6), 635-642. doi:10.1177/0146167296226008
- Smith, E., Coats, S. ve Walling, D. (1999). Overlapping mental representations of self, ingroup, and partner: Further response time evidence and a connectionist model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25*(7), 873-882. doi:10.1177/0146167299025007009
- Staal, F. (1990). *Rules without meaning: Ritual, mantras and the human sciences*. New York: Peter Lang.
- Tajfel, H. (1978). The achievement of group differentiation. H. Tajfel, (Ed.), *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations* içinde (s. 77-101). London, UK: Academic Press.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology, 33*, 1-39. doi:10.1146/annurev.ps.33.020182.000245
- Tajfel, H. ve Forgas, J. P. (1981). Social categorization: Cognitions, values, and groups. J. P. Forgas, (Ed.), *Social cognition: Perspectives on everyday understanding* içinde (s. 113-141). London, UK: Academic Press.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel ve W. G. Austin, (Ed.), *Psychology of intergroup relations* içinde (s. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Tzeng, O. C. S. ve Jackson, J. W. (1994). Effects of contact, conflict, and social identity on interethnic group hostilities. *International Journal of Intercultural Relations, 18*(2), 259-276. doi:10.1016/0147-1767(94)90031-0
- Van Bruinessen, M. (1996). Kurds, Turks, and Alevi revival in Turkey. *Middle East Report, 200*, 7-10. doi:10.2307/3013260
- Van Bruinessen, M. (2007). *Kürtlük, Türklük, Alevilik [Kurdishness, Turkishness, Alevism]*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wertsch, J. (2002). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Wilder, D. A. (1986). Social categorization: Implications for creation and reduction of intergroup bias. L. Berkowitz, (Ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* içinde (s. 293-347). Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich Pub.
- Wohl, M. J. A. ve Branscombe, N. R. (2005). Forgiveness and collective guilt assignment to historical perpetrator groups depend on level of social category inclusiveness. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*(2), 288-303. doi:10.1037/0022-3514.88.2.288
- Wohl, M. J. A. ve Branscombe, N. R. (2008). Remembering historical victimization: Collective guilt for current ingroup transgressions. *Journal of Personality and Social Psychology, 94*(6), 988-1006. doi: 10.1037/0022-3514.94.6.988
- Worchel, S. ve Rothgerber, H. (1997). Changing the stereotype of the stereotype. R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers ve S. A. Haslam, (Ed.), *The social psychology of stereotyping and group life* içinde (s. 72-94). Oxford, UK: Blackwell.
- Yildiz, A. A. ve Verkuyten, M. (2011). Inclusive victimhood: Social identity and the politicization of collective trauma among Turkey's Alevis in Western Europe. *Peace and Conflict, 17*(3), 243-269. doi:10.1080/10781919.2011.587175
- Zeidan, D. (1995). The Alevi of Anatolia. *Middle East Review of International Affairs, 3*(4), 74-89.

Summary

The Role of Collective Memory and Social Identity in Alevis' In-group Bias

M. Fatih Bükün

Banu Cingöz-Ulu

Middle East Technical University Middle East Technical University

Social identity, a definition of the self in terms of group membership, also consists of feelings towards this social group and the meanings people attribute to it (Tajfel, 1978). People have a tendency to categorize themselves (and others) into groups, and consequently would like to positively distinguish their own group in a more positive light in comparison to others (Brehm & Kassin, 1993; Hogg & Abrams, 1988). In-group bias, in a way, is favoring one's own group and assessing in-group members more positively compared to out-group members (Tajfel, 1982). The groups this study is concerned with are Alevi and Sunni people in Turkey, where the distinction between groups is based on religion. However, we expect collective memory in relation to this identity to play a role in predicting in-group favoritism.

As part of a given identity, the historical events that are experienced by a certain group, or *collective memory*, become important beside the cultural and religious practices. Halbwachs (1950/1992) stated in 1925 that all memories were formed in a social context. In order to achieve their goals, social groups construct and reconstruct their memories. Bellehumeur and his colleagues (2011) evaluated studies on collective memory within a social psychological perspective (Halbwachs, 1950/1992; Pennebaker, Paez ve Rimé, 1997; Wertsch, 2002) and concluded that three components are crucial to collective memories: cognitive, evaluative and affective aspects. The cognitive component of collective memory is defined as the frequency of recalling the past events, which are also accepted and discussed by the individual's own group (Pennebaker et al., 1997). The evaluative component measures how important and effective the specific events are for the individual's group (Schuman, Akiyama, & Knauper, 1998). The affective component of collective memory expresses the emotional reaction regarding the past events (Finkenauer et al., 1998).

The subject of collective memory has not been a major area of the study in the field of social psychology

for very long. However, there are a few studies conducted on the relationship between social identity and collective memory in different contexts (see Jetten ve Wohl, 2011; Rimé, Bouchat, Klein ve Licata, 2015; Sahdra ve Ross, 2007). In one recent study, which has been the inspiration for the current study, the relationship between collective memory and social identity was addressed more directly. This study investigated how both Catholic collective memory and contact with Catholics are related to identification with Catholics in Canada (Bellehumeur, Laplante, Lagace, & Rodrigue, 2011) and found that collective memory was a predictor of Catholic identity and more so regarding positive events in history compared to the negative ones. Likewise, the present study investigates the role of identity and the mediatory role of collective memory in predicting in-group bias within the Alevi context in Turkey.

The word Alevism means "to love and respect Ali" or "follower of Ali" (Bozkurt, 2005). It is generally accepted that around 15 million Alevis live in Turkey today. They constitute the second largest religious group in Turkey after the Sunni population (Zeidan, 1995). Under the administration of the Ottoman Empire, Alevis were considered to be infidels and perverse (Van Bruinessen, 2007). Following the proclamation of the Republic, monasteries and zawiya's were shut down as part of Atatürk's reforms. Haji Bektash Veli's *dergâh* (dervish lodge), which was very important for Alevis, was also shut down as required by law. Alevis were faced with many massacres during the 20th century, such as the Dersim event between 1937-1938. The most tragic examples were also committed by ultranationalist and radical Islamic groups in Maraş (1978), Çorum (1980), Sivas (1993), and Gazi Mahallesi in Istanbul (1995) (Van Bruinessen, 1996). Especially the burning to death of 37 artists, writers and musicians in Madımak Hotel, Sivas on July 2, 1993 had a deep impact on Alevis (Van Bruinessen, 1996).

The present study investigates the intergroup attitudes of Alevis while also examining the relationship of Alevi identification to their collective memory of two historical events that are considered important for Alevi identity. Consequently, the extent of Alevi identification is expected to predict their collective memories, which in turn, are expected to predict Alevis' degree of in-group favoritism in comparison to Sunnis.

Method

Participants

Participants were 392 Alevis from different cities of Turkey. Twenty-five people who failed to complete the questionnaires, 3 people who lived abroad at the time of the study, and 16 people who were outliers were removed from the analyses. The remaining sample consisted of 233 men (67%) and 114 women (32.8%). The mean age was 38.78 ($SD = 14.45$).

Measures

Alevi collective memory scale. Collective memory of Alevis was measured by using an adapted version of the "Catholic Collective Memory Scale", developed by Bellehumeur et al. (2011). One positive (reopening of Haji Bektash Veli dervish lodge) and one negative event (Madımak Event) were utilized to measure Alevis' collective memory. The selected two events were very briefly (one neutral sentence) mentioned at the beginning of the questionnaire. Two items measured the cognitive and 2 items measured evaluative components in 5 point Likert-type scales. The affective component of the collective memory was measured through 5 emotion pairs (concerned-peaceful, angry-calm, satisfied-dissatisfied, secure-insecure and hopeful-hopeless) that reflected the participants' feelings about the event. Cronbach's alpha coefficients regarding Madımak were .43 for the evaluative, .75 for the cognitive, and .62 for the affective components. The values were .79 for the evaluative, .82 for the cognitive and .85 for the affective components regarding the reopening of the dervish lodge.

Alevi identification scale. Alevi identification was measured by Cameron's (2004) social identification scale that was adapted to Turkish by Cingöz-Ulu (2008). The scale included 12 items, half of which were reversed. The scale was originally made up of three subscales yet a single identification score was employed for the current purposes. The response format was a 5 point Likert-type scale. The reliability was calculated as $\alpha = .67$.

In-group bias scale. A Generalized Group Evaluation Scale (Duckitt, Callaghan & Wagner, 2005) was used to evaluate in-group and out-group attitudes. Participants rated positive (good, kind, honest and trustworthy)

and negative (bad mannered, unpleasant, dishonest and bad) adjectives as they applied to Alevis and Sunnis on a 5-point scale. For positive items, Sunni evaluations were subtracted from Alevi evaluations and for the negative items, the reverse procedure was followed. The difference scores were then averaged across the 8 items in order to measure in-group favoritism and the scale had high internal consistency ($\alpha = .89$).

Results

The hypotheses of the study were tested by conducting a bootstrapping multiple mediator model (Hayes, 2013). In each multiple model, Alevi identity entered the analysis as the independent variable, collective memory with its three components was entered as the mediators and in-group bias was the dependent variable.

Madımak Event:

The Mediating Role of Collective Memory

The direct effect of Alevi identity on in-group bias was significant ($B = .35, SE = .093, p < .001$). Alevi identity predicted the cognitive ($B = .32, SE = .076, p < .001$) and evaluative ($B = .06, SE = .031, p = .049$) components of collective memory; however, it did not predict the affective component ($B = -.06, SE = .070, p = .375$). The direct effect of the cognitive component of collective memory ($B = .16, SE = .067, p = .016$) significantly predicted in-group bias, but the evaluative ($B = .25, SE = .165, p = .128$) and affective ($B = -.04, SE = .072, p = .551$) components were not significant predictors. The indirect effect of Alevi identity on in-group bias was significant only through the cognitive component of collective memory ($B = .05, SE = .023, 95\% \text{ CI } [.014, .109]$), but the evaluative ($B = .02, SE = .012, 95\% \text{ CI } [-.000, .050]$) and affective ($B = .003, SE = .009, 95\% \text{ CI } [-.007, .037]$) components were not significant. The model explained 8% of the variance; adjusted $R^2 = .08, F(4, 340) = 7.82, p < .001$.

The Reopening of Dervish Lodge:

The Mediating Role of Collective Memory

The direct effect of Alevi identity on in-group bias was significant ($B = .30, SE = .098, p = .002$). Alevi identity was found to be a significant predictor of all components of collective memory; the evaluative ($B = .24, SE = .068, p < .001$), the cognitive ($B = .49, SE = .098, p < .001$), and the affective ($B = .28, SE = .107, p = .009$). Regarding the direct effects of collective memory components on in-group bias, the evaluative ($B = .28, SE = .089, p = .002$), the cognitive ($B = .14, SE = .064, p = .029$) and the affective ($B = .14, SE = .052, p = .008$) components of collective memory predicted in-group

bias. The indirect effects of Alevi identity on in-group bias through the evaluative ($B = .07$, $SE = .029$, 95 % CI [.021, .139]), the cognitive ($B = .07$, $SE = .036$, 95 % CI [.008, .146]) and the affective components ($B = .04$, $SE = .023$, 95 % CI [.005, .095]) were significant. The model explained 18% of variance; adjusted $R^2 = .18$, $F(4, 297) = 16.49$, $p < .001$.

Discussion

All components of collective memory of the positive event (reopening of Haji Bektash Veli dervish lodge) mediated the relationship between strength of Alevi identification and in-group bias. However, only the cognitive component of collective memory of the negative event (The Madımak Event) played a mediating role between identification and in-group bias. Overall, the more strongly the participants identified with their Alevi identity, the more frequently they thought and talked about both the Madımak Event or reopening of the dervish lodge, and the more likely they evaluated their group as more positively compared to Sunnis.

The difference regarding the mediating role of collective memory components may be attributed to the difference in these historical events. First, Madımak is much more recent and received huge media coverage compared to the reopening of the lodge. It is seen as very important: the mean importance attributed was 4.9 out of a 5-point scale. A reason for the lack of effect through the evaluative or affective component of Madımak could be because of this ceiling effect. The two events are also different with respect to the intergroup contexts: Madımak clearly depicted a violent conflict between Alevis and Sunnis, whereas this was not a salient issue regarding the reopening of the lodge. Madımak also played a key

role in Alevis to become aware of their identity and the threats associated; hence a motivator for acting collectively, increasing in-group communication and solidarity (Yildiz & Verkuyten, 2011). This may be interpreted within the Rejection-Identification Model (Branscombe et al., 1999) where identification with a group may have acted as a coping strategy with experiences of discrimination, and hence the affective component regarding Madımak Event was not as negative as expected.

From a social identity perspective, the hypothesis that stronger identification may lead to greater in-group favoritism has been replicated (Brown, 1999; Jetten et al., 2004). But more importantly, certain significant historical events that are meaningful in a group's identity may play a crucial role, in terms of its collective memory that mediates this link between identification and in-group favoritism.

One contribution of this study is examining collective memory from a more quantitative social psychological perspective. The scale definitely needs to be revised for greater internal consistency and other past events can be added to further test the proposed links and replicate the current findings. Another important limitation to consider is that 43.7% of the participants come from Tunceli, consisting of Kurdish Alevis with a more politicized ethno-religious group identity. Thus it is important to replicate the results for greater generalizability.

The conflicts of the past are reflected in today's people's lives through their identities and collective memories. Therefore, analyzing the socio-psychological effects of collective memory, especially with respect to identity is important and consequential in understanding present day relationship between groups, as is the case for Alevis and Sunnis in Turkey.